

«ІСТОРІЯ ТА ГЕНЕАЛОГІЯ СЛАВЕТНИХ РОДИН УКРАЇНИ»

Шості Біографічні читання, присвячені пам'яті засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка.

17 червня 2010 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулися організовані Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським біографічним товариством Шості Біографічні читання, присвячені пам'яті засновника та першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003).

Започатковані 2005 р., читання є традиційним щорічним науковим зібранням дослідників-біографістів, що дає змогу у колі професіоналів обговорити теоретичні та методичні проблеми розвитку біографічних досліджень, біобібліографії; стан і завдання висвітлення у історико-біографічній і культурологічній літературі життєвого та творчого шляху видатних діячів України минулих століть. Цього року у їх роботі взяли участь науковці Інституту біографічних досліджень та інших підрозділів НБУВ, академічних інститутів, викладачі вищих навчальних закладів Києва, Одеси.

На відміну від попередніх наукових форумів, що відзначалися дуже широким колом питань, винесених на обговорення, Біографічні читання 2010 року вирішено було зосередити навколо кількох ключових проблем:

- Роль і місце українських династій у процесах соціокультурної трансформації українства;
- Славетні родини України у науковій і художній літературі: фактичне міфотворення чи міфологізація фактів?;
- Славетні родини українського зарубіжжя;
- Способи та цілі конструювання образів минулого в межах сучасного українського культурного простору: до питання про потребу, цілі та методи інтерпретації наукового знання суспільством.

У вступному слові директор Інституту біографічних досліджень, кандидат історичних наук **Володимир Іванович Попик** звернув увагу на великі можливості біографістики у осягненні історичного минулого шляхом вивчення життєвого досвіду, уявлень, переконань, дій багатьох поколінь наших

співвітчизників — відомих і мало знаних, яке по суті своїй протистоїть всякому абстрактному теоретизуванню. Адже, сума цих індивідуальних, персональних людських досвідів свідчить, що реальна історія (а, відповідно — й наше сьогодення) — річ значно більш складна, багатовимірна, заплутана та драматична, ніж її часто зображають, керуючись певними схемами. Саме через життєвий шлях конкретних осіб, родин чи груп маємо змогу побачити реальний крок історії, так би мовити, «з середини», переконатися, що при всій мінливості людського буття існують певні константи, «матриці», завдяки яким зберігається та розвивається дух народу, формуються та передаються з покоління в покоління його традиції. Безумовно, трансформуючись, набуваючи нового, складнішого змісту. Винесена на обговорення проблема історії та генеалогії славетних родин України важлива саме тим, що дає змогу побачити крізь призму історії різних родин та їх різних поколінь розвиток і передачу тих цінностей, які роблять українців українцями. Відомі українські родини, по-суті, випукло, яскраво та переконливо представляють/уособлюють всю Україну.

Сьогодні дослідникам-біографістам, як і всім гуманітаріям, дуже важливо долати різні аберації зору, упередження, спрощення, міфотворчість. Їх, на жаль, щодо відомих в українській історії та культурі постатей, цілих родин, нагромадилося чимало. Наш час вимагає вже не так уведення до наукового обігу нових імен і нових біографічних фактів, як аналізу складного внутрішнього світу наших співвітчизників, осмислення долі цілих поколінь у контексті історичної доби — у всіх її суперечливих виявах, зокрема на національно-культурному ґрунті. Не менш важливим завданням є досягнення міцної інтеграції до української національної історії всіх тих діячів, усіх тих династій українських освітян, науковців, митців, військовиків, державних діячів, про яких ми часто забуваємо, а іноді з радістю віддаємо, як Гоголя, бо він, на думку багатьох «не зовсім наш».

У доповіді «*Родинна історія і генеалогія як наукова і соціокультурна проблема*» **В. І. Попик** окреслив деякі важливі аспекти їх вивчення. Він, зокрема, звернув увагу на зростання серед громадян інтересу до історії, походження, родинних зв'язків звичайних сімей. Чимало пересічних громадян нині шукають своє «коріння». На протигагу дворянським родоводам почали масово з'являтися праці з генеалогії козацької старшини, дрібної шляхти, селянства, міщан. Пошук свого «коріння» є свідченням повернення українського суспільства до цивілізованої норми, результатом демократичних і соціокуль-

турних зрушень, що відбулися впродовж останнього двадцятиріччя. Ненормальною була ситуація, коли в історії величезної кількості українських родин десятиліттями існували «білі плями» — імена, обставини, про які не можна було згадувати.

На цьому ґрунті правомірною є постановка питання про зв'язок між історією країни та історією окремих людей, родин. Мабуть, він зовсім не є «механічним», як це звикли розуміти, а дуже суперечливим і драматичним. Тут постають також питання про межі того, про що можна нині писати, про що — передчасно, про співвідношення між політичними, історичними та моральними оцінками минулого.

В. І. Попик докладно розповів про нові можливості дослідження історії родин, пошуку громадянами власного «коріння», створені електронними ресурсами-мережами, які спеціалізуються на збиранні та представленні інформації біографічного та генеалогічного змісту. Чи не найбільшою з них є всесвітня служба «My Heritage Research», що працює нині 35 мовами, зокрема й українською. Станом на кінець травня 2010 р. у ній були акумульовані дані про 553,276,776 чоловік (живих і померлих) у 14,466,336 генеалогічних деревах. Величезні постійно наповнювані бази даних із генеалогії родин пересічних громадян, зокрема, українців, містять ресурси Ancestry.com («Родовід»), «Всероссийского генеалогического древа», «Российского генеалогического древа», Genealogia.ru, Петербурзького генеалогічного порталу, сторінки Генеалогічного товариства на веб-сайті Інституту україніки (Дніпропетровськ). Цей процес неминуче буде далі бурхливо розвиватися. В Україні існує необхідність розгортання власного фундаментального ресурсу. Зрозуміло, він вимагає науково-методичної підтримки. На серйозну увагу спеціалістів заслуговує також написання родинних хронік та історій дослідниками-аматорами. Існує гостра потреба створення «народних архівів» на місцях, і так званих «відкритих архівів» в Інтернеті. Це дало б змогу старим людям відчувати, що їхній життєвий досвід потрібен, а молоді осмислити себе причетними до історії.

Провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук **Світлана Миколаївна Ляшко** у доповіді *«Про роль генеалогічних джерел у джерельній базі біографічних досліджень (на прикладі біографії роду Новицьких)»* звернула увагу на зростання значення генеалогічних джерел для вивчення соціальної історії, дослідження історії суспільства та його окремих представників, розуміння та пояснення взаємовідносин людей певної доби.

Результати генеалогічних досліджень широко використовуються у історико-біографічних дослідженнях, даючи змогу наблизитися до розуміння ролі та значення сімейно-родинних зв'язків і стосунків у формуванні історичної особистості, спадковості поколінь. Генеалогічні дослідження у біографістиці також сприяють розумінню впливу родинних факторів на формування поглядів особи, характер її діяльності.

У деяких із видів генеалогічних джерел зафіксовано певну документальну інформацію, що має юридичну силу. Так дані, вміщені у метричних книгах, засвідчують такі факти та події як родові прізвища, імена батьків, хрещення (народження), вінчання (шлюб), поховання (смерть), віросповідання конкретних осіб у вигляді записів. На них засновується наукова генеалогія, завжди підпорядкована завданням історичного дослідження. Саме на цих відомостях, як найбільш достовірних, мають засновуватися дефініції особи у всіх видах історико-біографічних досліджень. Із переходом до використання електронних баз інформації, ці дані стають реперами для пошуку особи в ресурсах мережі Інтернет. Практична генеалогія визначає походження та ступінь родства між певним колом осіб, їх службове становище, для певного історичного періоду встановлює право на земельні володіння, чини, посади, місце у становій ієрархії та в структурі суспільства.

Учений секретар Інституту біографічних досліджень НБУВ, старший науковий співробітник, кандидат історичних наук **Надія Іванівна Любовець** виступила з доповіддю «*Проблема «сімейної історії» в сучасній українській історіографії*». Вона відзначила, що однією з визначальних рис світової історіографії другої половини ХХ ст. стало суттєве розширення проблемного кола історичних досліджень за рахунок таких нових напрямів як «нова наукова історія», «нова економічна історія», «нова соціальна історія», кліометрія, «психоісторія». Цей процес засвідчив необхідність зближення історії з іншими галузями знань, зміни головного об'єкта історичних студій і перенесення центру досліджень від загальних, політичних та економічних проблем (того, що іноді називають макроісторією), до власне соціальної історії, яка описує події знизу (мікроісторія). У межах «нової соціальної історії» з'явилися, зокрема, такі нові напрями як локальна, гендерна історія, історія сім'ї, історія дитинства та старості, а також історія повсякденності.

Дослідницька перспектива сімейно-історичних студій полягає, на думку Н. І. Любовець, у комплексному вивченні родини, соціокультурних аспектів її історії на зламі публічного та

приватного життя, ідеологічного статусу сім'ї в суспільстві, співвідношення історії держави з історією родини. Однак, необхідно зазначити, що в Україні дослідження історії сім'ї лише розпочинається. Узагальнюючих монографій, а також ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень ще немає. На сьогодні можна говорити лише про декілька статей і окремі дисертаційні дослідження. Зокрема, значну увагу науковці приділяють виокремленню спеціальних методів дослідження «сімейної історії», а саме: методу реконструкції сім'ї; методу соціально-культурних трансмісій (передача набутого досвіду та знань від одного покоління до іншого); методу аналізу життєвого шляху; методу мережевого аналізу (виявлення дружньо-родинно-своєцько-сусідських взаємовпливів). Поетапне використання цих методів дає можливість провести реконструкцію роду, що є підставою для визначення соціокультурних трансмісій, показати формування освітніх і фахових традицій, соціальних амбіцій (престижний шлюб, кар'єра), передачу літературного та музичного таланту, активної громадянської позиції тощо.

Напрямок «нової сімейної історії» відповідає викликам сучасної української історіографії. Особливістю українського історичного процесу є перервність джерельної традиції, відтак, носієм української культури виступають не легітимні (державні) інституції (національна школа, університети, наукові товариства, громадські об'єднання), а родини. Таким чином, в українській історії з особливою силою постає проблема родини як системи, що продукує та транслює культурні цінності нації.

Старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук **Нагалія Петрівна Марченко** у доповіді *«Інтерпретація долі видатної особистості в художній літературі для дітей: образ «родинного кола»* на основі аналізу фондів Національної бібліотеки України для дітей проаналізувала художні прозові тексти, присвячені видатним діячам України. Н. П. Марченко показала, що здебільшого їхнє родинне коло залишилося поза увагою авторів, відіграє вторинну роль або взагалі випускається з поля зору. Домінантною фігурою у текстах зазвичай виступає матір. Батько, брати та сестри, інші близькі залишаються поза фокусом розповіді. Навіть коли йдеться про династії, їхня родинність, кровна пов'язаність не наголошується. Відсутні як розповіді про українські «дворянські гнізда», так і поширені колись оповіді про робітничі та селянські династії. Загалом, образ родини, родинність як така перестала бути предметом художнього відтворення в біографічній книжці для дітей.

З одного боку, це відображає об'єктивне зниження статусу родини в суспільній свідомості, з іншого — байдужість держави до даної проблеми. Підсумовуючи, Н. П. Марченко наголосила на нагальній потребі цілеспрямованого створення образу «родинного кола» в книжці для дітей на матеріалі життя видатних людей України, зокрема дворянських садиб.

Значний інтерес викликала доповідь старшого наукового співробітника Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, кандидата філологічних наук **Лесі Станіславівни Генералюк** «Вплив культурної аури садиб українського дворянства на індивідуальну картину світу Шевченка», заснована на ідеї реставрації інтелектуально-духовного коду українства шляхом поглибленого вивчення культурної аури садиб національно свідомого дворянства ХІХ ст. У своєму повідомленні Л. С. Генералюк відштовхнулася від позиції Т. Г. Шевченка, який очікував підтримки своїх ідей відродження України представниками шляхетських родин. Не випадково у повістях, портретах він явив картину світу української вищої верстви: її побут і широту культурних зацікавлень, інтелектуалізм і національно-патріотичні устремління; йому була близька ідеологія декабризму, пов'язаного з Україною, її ідеологія Кирило-Мефодіївського братства. Вплив духовної аури садиб Репніних, Родзянок, Галаганів, Лук'яновичів, Тарновських, Лизогубів, Капністів, де Бальменів на Шевченка важко переоцінити: адже поруч із європейською освіченістю багатьох їхніх представників він цінував залишки козацької традиції, питомо українські традиціоналізм і ритуалізацію, етикет, етнічну релігійно-моральну основу буття.

Окремо Л. С. Генералюк наголосила, що макроструктурне вивчення генеалогії шляхетських родин, а також традицій, побуту, творчої атмосфери тих садиб, які у ХІХ ст. були також культурними центрами, заповнить лакуни в шевченкознавстві, біографістиці, історичній науці, а також сприятиме національній самоідентифікації та процесам стратифікації України в геополітичному просторі.

Учасники читань заслухали низку повідомлень, присвячених результатам досліджень історії відомих родин України, спадкоємності їх традицій у кількох поколіннях, родинним зв'язкам визначних українців.

У повідомленні **Тетяни Іванівни Шовкопляс**, наукового співробітника Сектору картографії Відділу обслуговування літературою природничого та технічного профілю НБУВ «Родина Манганарі і її внесок в розвиток картографії та гід-

рографії» висвітлено життєвий шлях і багатогранну науково-практичну та громадську діяльність одного з славетних, але маловідомих родів Півдня України — Манганарі — військових, вчених-гідрографів і картографів. Т. І. Шовкопляс простежила біографії трьох поколінь родини Манганарі, які в кінці XVIII ст. переселилися з Греції до м. Миколаєва. У її дослідженні широко використані джерела та картографічні документи з відділу стародруків і рідкісних видань, фонду сектору картографічних видань, періодичні видання Росії та чисельні довідкові видання.

Старший викладач кафедри українознавства Одеської державної академії будівництва й архітектури, співробітниця Благодійного фонду імені Івана та Юрія Липів **Світлана Володимирівна Кучеренко** у повідомленні *«Іван та Юрій Липи в культурному і політичному житті України (наприкінці XIX – у першій половині XX ст.)»* ознайомила учасників читань із підсумками та перспективами подальшого вивчення подвижницької діяльності батька та сина — письменників, громадсько-політичних діячів як міждисциплінарного напрямку досліджень. С. В. Кучеренко проаналізувала проблематику та результати Липівських конференцій і читань у дослідженні вищезазначеної теми за останні десять років.

2010 р. — ювілейний для родини Липів: 24 лютого виповнилося 145 років від дня народження Івана Липи, а 5 травня — минула 110 річниця Юрія. Вони вражають свідомістю вибору життєвого шляху відповідно вимог часу. Але у кожного з них була власна доля з її випробуваннями та призначенням. Івану Липі довелося жити у Велику добу національного відродження, революції та громадянської війни, а Юрію кинули виклик важкі міжвоєнні десятиліття та світова війна.

Доповідач наголосила на важливості висвітлення вибору в житті людини та, відповідно, на проблемі спроможності біографа відтворити ситуацію, що спонукає особу до визначення, тобто, на можливості дослідника реконструювати життєву чи, принаймні, історичну ситуацію вибору, уникаючи міфотворчості. Зроблено акцент на тих фактах біографії Івана та Юрія Липи, що свідчать про свідомо зроблений ними вибір: служити людям і Україні; усвідомлення відповідальності за нього; про вплив вибору батька на вибір сина, що навіть у сокровенній молитві до Бога просив: *«Дай так, щоб ніхто в нас не мав замкнених очей, щоб тривога батьківська була у кожному серці...»*

С. В. Кучеренко наголосила на необхідності застосування цілісного підходу у дослідженні персоналій, до якого ще закликав друг і перший біограф Ю. Липи Лев Биковський: *«Всяка од-*

носторонність в студіях над творчістю Юрія Липи, всяке вихвачування поокремних подій з його життя та частин з його творів, всякі спроби підмінити ними суцільність його духовної істоти передчасні і помилкові. Вони являються вислідом незнання й нерозуміння Ю. Липи та проявом недооцінювання його. Треба передовсім пізнати Ю. Липу в цілості, щоб оцінити всю велич нашої втрати й одночасно збагнути заповіт, що він його нам залишив».

Провідний археограф Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України **Людмила Іванівна Кузьменко** представила повідомлення «**Листування Василя Доманицького як джерело для реконструкції його стосунків з родиною**». Вивчення та публікація родинного листування (з батьками, братами Платоном і Віктором, сестрою Тосею) Василя Миколайовича Доманицького (1877–1910) — літературознавця, шевченкознавця, редактора першого повного видання творів Т. Шевченка, громадського діяча, популяризатора кооперативного руху, історика, публіциста, який активно співробітничав у журналах і газетах «Киевская старина», «Рада», «Нова громада», «Громадська думка», «Рідна справа — Думські вісті», ЛНВ, ЗНТШ, співзасновника видавництва «Вік», дає змогу більш докладно дослідити маловідомі сюжети з його життя в Україні та на еміграції, підтримку з боку рідних у боротьбі з важкою хворобою, а також досягнути чимало важливих для історика прикмет тодішнього життя демократичної інтелігенції, сільського духовенства.

Шості Біографічні читання ще раз засвідчили значну зацікавленість науковців у піднесенні теоретичного та науково-методичного рівня біографічних студій, розширенні їх проблемно-тематичного діапазону, постановці нових наукових проблем, спрямованих на більш глибоке осягнення історичного та культурного поступу України.

*Надія Іванівна Любовець,
Володимир Іванович Попик*